

Streszczenie rozprawy

Prowadzone w ciągu ostatnich dwóch dekad badania ujawniły i udokumentowały, że aktywność seksualna jest integralną częścią życia osób starszych, wpływa na ich dobrostan fizyczny i psychiczny, a także na ogólną satysfakcję z życia. Pomimo rosnącego zainteresowania tematyką, zauważalna jest ograniczona liczba badań jakościowych, które z subiektywnej perspektywy osób starszych zgłębiałyby wątki z zakresu seksualności i starzenia się, zwłaszcza w kulturach innych niż Zachodnie. Celem prezentowanej rozprawy doktorskiej było wypełnienie tych luk w literaturze poprzez zbadanie narracji starszych dorosłych w Polsce na temat ich postrzegania i przeżywania własnej seksualności.

W ramach projektu przeprowadzonych zostało 30 pół-ustrukturyzowanych wywiadów pogłębionych z osobami w wieku od 65 do 82 lat (16 kobiet, 14 mężczyzn). Przyjmując bio-psycho-społeczną perspektywę na seksualność oraz opierając się na teorii skryptów seksualnych Simon i Gagnon, zgromadzone dane zostały poddane analizie jakościowej z wykorzystaniem metodologii refleksyjnej analizy tematycznej Braun i Clarke.

Prezentowana rozprawa doktorska to cykl artykułów opublikowanych w recenzowanych, międzynarodowych czasopismach naukowych. Obejmuje następujące pozycje:

Artykuł 1: Gore-Gorszewska, G. (2021). What do You Mean by “Sex”? A Qualitative Analysis of Traditional versus Evolved Meaning of Sexual Activity among Older Women and Men. *The Journal of Sex Research*, 58(8), 1035-1049.

Artykuł 2: Gore-Gorszewska, G., & Ševčíková, A. (2022). Trajectories of intimacy in later-life: a qualitative study of Czech and Polish narratives. *Culture, Health, and Sexuality*, 1-16.

Artykuł 3: Gore-Gorszewska, G. (2021). „Why Would I Want Sex Now?” A qualitative study on older women’s affirmative narratives on sexual inactivity in later life. *Ageing and Society*, 1-25.

Celem pierwszego artykułu było zbadanie i doprecyzowanie, w jaki sposób starsi mężczyźni i kobiety z konserwatywnego i wysoce religijnego kręgu kulturowego (Polska) rozumieją, czym jest seks, czy i w jaki sposób to rozumienie ewoluowało, jakie skrypty seksualne wykształciły się w trakcie życia uczestników i jak może to wpływać na ich obecne życie seksualne. Wyniki wykazały różnorodność opinii na temat tego, czym jest

seks: od wyłącznie stosunku penetracyjnego, przez różne przejawy intymności fizycznej, po centralną rolę intymności emocjonalnej; zawsze jednak rozumiany był jako aktywność pomiędzy dwojgiem partnerów, mężczyzną i kobietą. Uczestnicy badania niemal jednogłośnie deklarowali również, że przez znaczną część swojego życia utożsamiali seks ze stosunkiem płciowym, nawet jeżeli było to przyczyną trudności lub stresu w życiu seksualnym. W narracjach zaobserwowano natomiast znaczne różnice w rozumieniu seksu w późniejszym życiu; stosunek płciowy pozostał istotą seksu jedynie dla niewielkiej liczby kobiet, większość uważała go za zbędny w ich wieku. Wśród mężczyzn, jeśli seks nadal był utożsamiany tylko ze stosunkiem płciowym, najczęściej był również źródłem problemów natury fizjologicznej i interpersonalnej. Dla większości uczestników znaczenie seksu ewoluowało w późniejszej dorosłości w kierunku aktywności partnerskiej nacechowanej bliskością, intymnością i uwagą skupioną na równoważnej przyjemności seksualnej obu stron. Wszystkie osoby, w narracjach których wybrzmiała ta zmiana oraz u których skrypty seksualne zmieniły się w kierunku bardziej egalitarnych i seks-pozytywnych, wiązały to ze znaczącą poprawą jakości ich życia seksualnego.

Na podstawie tych wyników w artykule pierwszym przedyskutowane zostały potencjalne konsekwencje podążania za tradycyjnymi skryptami seksualnymi oraz utożsamiania seksu ze stosunkiem penetracyjnym, a także konsekwencje zmiany rozumienia seksu, w tym przełożenie na aktualne postawy i zachowania seksualne wśród starszych kobiet i mężczyzn. Omówione zostały również mechanizmy, jakie prawdopodobnie przyczyniają się do zmian w znaczeniu nadawanemu aktywności seksualnej oraz do ewolucji skryptów seksualnych w późniejszym życiu.

W drugim artykule pogłębiony został wątek intymności seksualnej w późnej dorosłości w nawiązaniu do kontekstu społeczno-kulturowego, w którym dorastali i dojrzewali uczestnicy badania. W relacjach badanych zidentyfikowane zostały trzy różne trajektorie życiowe dotyczące intymności. Dla niektórych uczestników intymność była integralną częścią ich seksualności przez całe życie; dla innych kwestie zdrowotne lub okoliczności wejścia w nowy związek spowodowały w późniejszym okresie życia przeorientowanie w stronę seksu skupionego na intymności; trzecia grupa uczestników przez całe życie utożsamiała seks wyłącznie ze stosunkiem płciowym, bez potrzeby doświadczania intymności. Zaobserwowano spektrum, na którym im mniejszą wagę przywiązywano do reprodukcyjnej funkcji seksu czy rozładowaniu własnego napięcia seksualnego, tym większą przypisywano intymności. Intymność w starszym wieku zyskała także nowe, istotne dla uczestników charakterystyki wzajemnego troszczenia się o siebie,

poznania na płaszczyźnie intelektualnej, emocjonalnej i fizycznej, oraz wokół gestów świadczących o wzajemnym szacunku.

Wyniki te mogą być do pewnego stopnia interpretowane w kluczu odmiennych dla kobiet i mężczyzn norm społeczno-kulturowych, dominujących w Polsce w czasach, gdy kształtowały się skrypty seksualne obecnych starszych dorosłych. Uczestnicy badania podlegali socjalizacji zgodnie z tradycyjnymi normami męskości, kobiecości i „poprawnych” zachowań seksualnych, z silnie akcentowanymi "naturalnymi różnicami" między kobietami i mężczyznami, wskutek czego podążali za tradycyjnymi rolami płciowymi w związku. Uwzględnienie tych czynników może pomóc w lepszym zrozumieniu specyfiki seksualności wśród starszych dorosłych w Polsce.

Trzeci artykuł poświęcony został analizie zjawiska nieaktywności seksualnej wśród starszych kobiet. Wyniki wskazują, że powszechnie opisywane w literaturze powody zaprzestania aktywności seksualnej u kobiet w późniejszej dorosłości, takie jak brak partnera czy problemy zdrowotne, są relatywnie rzadko przywoływane przez same kobiety. Część uczestniczek badania deklarowała ulgę, jaka towarzyszyła im przy zakończeniu etapu życia, w którym były aktywne seksualnie; te seks traktowały wyłącznie jako konieczność i obowiązek małżeński, a zaprzestanie aktywności seksualnej uznawały za stan permanentny. Inne opisywały swój aktualny brak aktywności seksualnej jako potencjalnie tymczasowy, zależny od tego, czy spotkają partnera, który spełni ich oczekiwania i standardy. Trzecia grupa kładła nacisk na uczucia miłości i tęsknoty za zmarłym mężem, które wywoływały u nich aktywną niechęć do zbliżenia fizycznego z innym mężczyzną.

W dyskusji wyników trzeciego artykułu podjęto wątek czynników osobistych, które wydają się być kluczowe w kształtowaniu oczekiwań seksualnych u starszych kobiet. Wyniki badania wskazują, że zarówno negatywne, jak i pozytywne doświadczenia seksualne i związkowe w przeszłości mogą skłaniać starsze kobiety do rezygnacji z aktywności seksualnej. Jest to bardziej oczywiste w przypadku trajektorii życiowych nacechowanych trudnymi czy negatywnymi wspomnieniami seksualnymi. Mniej poznany jest głos kobiet, które decydują się na zakończenie życia seksualnego właśnie ze względu na pozytywne i satysfakcjonujące przeżycia seksualne i relacyjne w przeszłości. Wydaje się jednak, że przynajmniej niektóre starsze kobiety mogą być zadowolone ze swojej obecnej seksualności, na którą składają się raczej wspomnienia niż bieżąca aktywność. Opisywane wyniki sugerują, że rozwijające się poczucie sprawstwa seksualnego może wzmacniać u starszych kobiet ich decyzję o zaprzestaniu uprawiania seksu.

Wyniki omówione w rozprawie wnoszą wkład do obecnej literatury na temat mechanizmów psychospołecznych dotyczących seksualności w późniejszym życiu, przedstawiając spostrzeżenia starszych kobiet i mężczyzn o specyficznym tle społeczno-kulturowym. Analizie zostały poddane różne rozumienia seksu występujące wśród starszych dorosłych oraz implikacje dla postaw i zachowań seksualnych w późniejszym życiu. Przedstawione zostały trajektorie życiowe związane z intymnością, wraz z identyfikacją wydarzeń w biegu życia, które mogą wpływać na zmianę nastawienia wobec seksu i ewolucję skryptów seksualnych u starszych kobiet i mężczyzn. Ponadto rozprawa przyczynia się do lepszego naukowego zrozumienia czynników związanych z zaprzestaniem aktywności seksualnej w starszym wieku. Wyniki te mogą mieć zarówno teoretyczne, jak i praktyczne implikacje, zwłaszcza w praktyce klinicznej z osobami starzejącymi się i starszymi oraz w programach edukacyjnych dotyczących zdrowia i dobrostanu seksualnego w późnej dorosłości.